

Отже, поступово Український Червоний Хрест перетворився на солідне відомство з відповідним штатом спеціалістів та широко розгалуженою системою закладів. Допомога, надана ними, була неоціненною з погляду врятованих людських життів. Проте через фінансові проблеми вона не могла бути всеохоплюючою.

¹ Влодек О. Історія охорони здоров'я в Україні [Електронний ресурс] / О. Влодек. – Режим доступу : www.health.gov.ua/www.nsf0/cfa2f61cb965c8a9c2256b870032aefc?OpenDocument

² Коник С. Державне управління охороною здоров'я в період Гетьманату та в добу Української Народної Республіки (1917-1920 рр.) / С. Коник, Я. Рашиш // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2003. – №4. – С.24-34.

³ Жванко Л.М. Соціальні виміри Української держави (квітень – грудень 1918 р.) / Л. М. Жванко. – Х. : Прапор, 2007. – 224 с.

⁴ Криштопа Б.П. Органи управління та керівництво здоров'ям в період української державності [Електронний ресурс] / Б.П. Криштопа // Агапіт. – 2000. – № 12. – Режим доступу : www.histomed.kiev.ua/agapit/aggp01.html

⁵ Гладун З.С. Державна політика охорони здоров'я в Україні (адміністративно-правові проблеми формування і реалізації) [Електронний ресурс] / З.С. Гладун // Економічна думка. – Тернопіль, 2005. – Режим доступу : <http://pravo.biz.ua/content/025/0002.htm>.

⁶ Мартиненко О.В. Система охорони здоров'я України в період 1917–2007 рр. Керівники, події, факти, коментарі / О.В. Мартиненко // Новини медицини і фармації. – 2007. – № 9.

⁷ Влодек О. Названа праця.

⁸ Там само.

⁹ Мартиненко О.В. – Вказ. праця.

¹⁰ Там само.

¹¹ Українські Медичні Вісті. – 1918. – №2-3. – С. 81.

¹² Українські Медичні Вісті. – 1918. – №4. – С. 114; Центральний державний історичний архів України в Києві (далі ЦДІАК України), ф. 719, оп. 1, с. 628, арк. 1; Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГО України), ф. 1, оп. 20, с. 18, арк. 25.

¹³ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, с. 18, арк. 25.

¹⁴ Там само. – Арк. 21.

¹⁵ ЦДІАК України, ф. 719, оп. 1, с. 628, арк. 1; Українські Медичні Вісті. – 1918. – №9-10. – С. 272.

¹⁶ Українські Медичні Вісті. – 1918. – №9-10. – С. 272; Івченко Л. Український Червоний Хрест в Києві (1941-1942) / Л. Івченко // Матеріали до історії Української Медицини. – Чикаго : Видавництво УЛППА, 1988. – Т. 2. – С. 133-136.

¹⁷ Про Червоний Хрест. – К. : Здоров'я, 1976. – С. 5; Українські Медичні Вісті. – 1918. – №9-10. – С. 272.

¹⁸ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, с. 18, арк. 25; Івченко Л. Названа праця. – С. 138.

¹⁹ ЦДІАК України, ф. 127, оп. 179, с. 83, арк. 1; Державний архів Вінницької області, Ф.Р-1196, оп. 1, с. 29, арк. 13.

²⁰ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, с. 18, арк. 22, 31, 34.

²¹ Там само.

²² Там само. – Арк. 26.

²³ Там само. – Арк. 26-27; ЦДІАК України, ф. 127, оп. 179, с. 83, арк. 1.

²⁴ Визволення. – 1919. – №8; Новий Шлях. – 1919. – №56.

²⁵ Визволення. – 1919. – №12; Вісник УНР. – 1919. – №33.

²⁶ Визволення. – 1919. – №21; Україна. – 1919. – №5.

²⁷ Визволення. – 1919. – №12; Україна. – 1919. – №1.

²⁸ Визволення. – 1919. – №26; Україна. – 1919. – №3; №22.

²⁹ Воробець Т. Український Червоний Хрест (Нарис діяльності за Другої світової війни) / Т. Воробець // Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто : Видавництво Літопис УПА, 1992. – Т. 23. – С. 55.

³⁰ Визволення. – 1919. – №12; Подольський край. – 1919. – №420.

³¹ Україна. – 1919. – №12; №17;

УДК 355.291.5:342.384.4“182”(477)

© Вільховик О. (Полтава)

ДЕЗЕРТИРСТВО НА ТЕРЕНАХ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ (1918 – ПОЧАТОК 1920-х рр.): СПРОБА АНАЛІЗУ

У статті автор простежує ставлення українського населення, а саме призовників та червоноармійців до служби у лавах Червоної армії. Зроблено спробу розкрити причини і наслідки дезертирства та роль каральних органів більшовицької влади у створенні боєздатної армії.

Ключові слова: мобілізація, дезертирство, Червона армія, червоноармієць.

Вільховик О.

Дезертирство в Красной армии на территории советской Украины (1918 – начало 1920-х гг.): попытка анализа
В статье автор рассматривает отношение украинского населения, а именно призывников и красноармейцев к службе в рядах Красной армии. Сделана попытка раскрыть причины и следствия дезертирства и роль карательных органов большевистской власти в создании боеспособной армии.

Ключевые слова: мобилизация, дезертирство, Красная армия, красноармеец.

Vilihovik O.

The phenomenon is desertion in the Red Army on the territory of soviet Ukraine (1918 – early 1920th)

The article deals with the problem of the Ukrainian population, namely draftees and red army soldiers attitude to service in the Red army. An attempt to real causes and effects of desertion and role of punitive organs of bolshevist power in creation of efficient army is made.

Keywords: mobilization, desertion, Red army, Red Army soldier.

У сучасній історіографії набувають все більшого значення проблеми військового будівництва в Радянській Україні. Історіографія теми незначна і, по суті, вичерпується декількома працями російських науковців. Серед них В.В. Овечкін¹, який досліджував процес формування Червоної армії та негативні явища, які його супроводжували. Особливу групу праць становлять спогади або

автобіографічні праці партійних керівників. Так, один з будівничих Червоної армії Л. Троцький² в автобіографічній праці висвітлює методи боротьби з дезертирством.

Вітчизняні дослідники лише фрагментарно звертаються до цієї теми. Здебільшого її розглядають у контексті повстанського руху в Україні, в тому числі на Полтавщині, і ролі червоноармійців у його придушенні³.

Основою джерельної бази статті є архівні матеріали. Для всебічного розкриття теми були залучені документи і матеріали, що зберігаються у Державному архіві Полтавської області, зокрема, фонди Полтавського Губвійськкомату. Вони містять важливу інформацію про специфіку мобілізації до лав Червоної армії та дезертирства на Полтавщині, яка загалом була притаманна більшості українських губерній.

Офіційне діловодство органів влади здійснювалося російською мовою, виробивши особливий канцелярський стиль з урахуванням специфічної термінології. З метою збереження автентичного стилю і змісту документів авторка вважає за доцільне подавати їх у тексті мовою оригіналу.

Ступінь розробки обраної теми є недостатнім, дослідники здебільшого розкривають причини і наслідки дезертирства в армії Радянської Росії, не враховуючи національні особливості цього явища.

Передумови виникнення явища масового дезертирства з новоутвореної більшовиками Червоної армії, на думку науковців, треба шукати в насильницькому характері встановлення влади у формі диктатури пролетаріату. Непримиренна класова боротьба викликала тривалу громадянську війну, яка спричинила складні процеси як у суспільстві в цілому, так і в галузі військового будівництва зокрема. Епіцентром подій була РРФСР, однак вперті спроби більшовиків закріпити радянську владу на території України втягнули останню в ідентичні процеси.

На початковому етапі створення Червоної армії, яка комплектувалася за принципом добровільності, дезертирства не було. Проте з весни 1918 р. внутрішньополітична та міжнародна обстановка вимагала відмовитися від цього принципу. У березні 1918 року почалася військова інтервенція низки країн (Англії, Франції, Італії, Японії, США та інших) у Радянську Республіку. 25 травня спалахнув антирадянський заколот чехословацького корпусу, який був розташований у Росії. Проти радянської влади розпочали воєнні дії великі формування під командуванням Колчака, Краснова, Денікіна та інших, що мріяли реставрувати монархію. Почалася громадянська війна. На території України тривала Національна революція, а згодом розгорнувся повстанський рух. Раднарком 10 червня видав Закон про обов'язкову військову службу у Червоній армії, яка налічувала тоді 300 тис. чоловік⁴.

У зв'язку з масовими мобілізаціями, що почалися в другій половині 1918 р., поступово з'являється дезертирство, яке незабаром набуло значних масштабів.

29 липня 1918 р. в декреті РНК вперше було зазначено, що “уклонившиеся от призыва лица подлежат суду военного трибунала”. В умовах України основна маса дезертирів складалася з селян-середняків. Одночасно із мобілізацією тривав добровільний запис в армію. З метою боротьби з анархією при проведенні призовів Наркомат військових справ 29 квітня 1918 р. видав наказ № 314: “Все до настоящего момента выданные отдельным лицам разрешения на формирование красноармейских отрядов с сего числа утрачивают силу. Формирование отрядов РККА производит только комиссариатами по военным делам округов, губерний, уездов, волостей, а где нет комиссариатов – военными отделами местных Совдепов”⁵.

За словами Овечкіна В.В., загальна кількість ухилинь від призову в армію була дуже великою. За період з жовтня 1918 р. по квітень 1919 р., коли уряд оголосив мобілізацію більше 3 млн людей, не з'явилося на призовні пункти 917 тис. осіб, або 25% від загального числа мобілізованих громадян. Характерно, що в українських губерніях на початку 1919 р. число тих, хто ухилився від призову, було таке велике, що в деяких випадках доводилося скасовувати накази про мобілізацію. Так, наприклад, у наказі № 257 Лохвицького повітвиконкому Полтавської губернії зазначалося: “Центром установлено, что дезертирство из военных частей принимает небывалые размеры, как самовольной отлучкой и побегом из части, так и невозвращение отпускных, уволенных в кратковременный отпуск, после окончания отпуска”⁶.

У цих умовах партійне і військове керівництво оголосило дезертирів ворогами народу і перейшло до рішучих дій. Для явних дезертирів передбачався розстріл. Про всі розстріли повідомлялося в наказах по армії із зазначенням імен розстріляних, назв частин і, по можливості, місця проживання сім'ї. Вдавалися і до масових розстрілів.

Під час громадянської війни поняття “дезертир” тлумачилося розширено і охоплювало всі форми ухилиння від військової служби: “самовільне залишення військовослужбовцями своєї частини, неявку громадян на призовні пункти під час мобілізації, ухилиння іншими способами”. Дезертири,

здебільшого селяни, виправдовували свою відмову незадовільним постачанням армії і необхідністю допомоги вдома по господарству. Крім того, до причин дезертирства можна віднести тривалість війни, що супроводжувалася небувалою розрухою і голодом. Це також позначилося на матеріальному забезпеченні червоноармійців.

Територіальний принцип комплектування армії зумовив максимальну близькість домівки і спокусу повернення до неї. Тому самовільне відвідування сім'ї іноді теж прирівнювалося до дезертирства. Так, у циркулярі Полтавського губвиконкому до всіх начальників повітових адміністрацій зазначалося: “НКВД констатирует, что за последнее время в частности на территории Украинского Военного округа, наблюдается недовольство красноармейцев невозможностью получить отпуск и побывать дома. Одной из существенных причин, порождающих это явление, являются письма родных красноармейцев, в которых, зачастую, допускаются преувеличение действительности или даже ложные сведения, как-то: чрезвычайно тяжелое материальное положение, болезнь или смерть кого-либо из родных”⁷.

Як свідчать документи, подекуди одна людина “дезертирувала” по два, а то й три рази. Траплялися випадки, коли солдати, що дезертирували, приєднувалися до українського повстанського руху, потім, розчарувавшись, знову поверталися до Червоної армії. Один із героїв роману Василя Шкляра “Залишенець Чорний Ворон” зазначав: “Поддавшихся на амнистию бандитов националистической окраски поначалу ни в коем случае не расстреливать и не брать под стражу, а наоборот, после тщательной проверки привлекать к работе в соворганах, в частности в милиции, использовать в качестве агентов, секретных сотрудников, информаторов для оперативного выявления оставшихся в лесу банд и подполья. Амнистированных главарей немедленно отправлять в Харьков якобы для дальнейшего осведомления и только там после допросов уничтожать”⁸.

Для посилення мотивації перебування в рядах Червоної армії мобілізований червоноармієць приймав присягу і закріплював її підписом під текстом такого змісту: “Обязуюсь всеми силами, не щадя своей жизни, защищать и поддерживать Советскую власть, ни на минуту не забывая о великих и святых целях социализма... Не приносит жалоб на недостаток продовольствия, а в боевое время на отсутствие такового, помня, что в боевой обстановке возможны случаи, когда совершенно исключена возможность своевременной подачи продуктов... Если же на поле брани, где я буду призван исполнять свой долг перед рабоче-крестьянским классом, я побегу – то считаю обязанностью каждого честного воина, заметившего этот позорный поступок – расстрелять меня на месте”⁹.

31 травня 1919 р. Рада оборони РРФСР приймає написану Леніним постанову про мобілізацію радянських службовців, яку варто розцінювати як адекватну реакцію на масове небажання служити в Червоній армії: “Мобилизованные отвечают по круговой поруке друг за друга, и их семьи считаются заложниками в случае перехода на сторону неприятеля или дезертирства, или невыполнения данных заданий и т. п.”¹⁰. Подібні заходи стосувалися не тільки окремих червоноармійців, а й цілих частин.

Особлива “увага” приділялася колишнім офіцерам царської армії. За наказом Троцького необхідно було встановити сімейний стан командного складу і зберігати на відповідальних постах тільки тих із них, чий сім'ї перебували в межах Радянської Росії¹¹.

Ось як виглядала реалізація цієї вимоги за спогадами відомої письменниці Зінаїди Гіппіус: “Когда офицеров мобилизуют... их сразу арестовывают; и не только самого офицера, но его жену, его детей, его мать, отца, сестер, братьев, даже двоюродных дядей и теток! Выдерживают офицера в тюрьме некоторое время, непременно вместе с родственниками, чтобы понятно было, в чем дело, и если увидят, что офицер из “пассивных” героев – выпускают всех; офицера в армию, родных под несусыпный надзор. Горе, если прилетит от армейского комиссара донос на этого “военспеца”... Едут дяди и тетки – не говоря о жене с детьми – куда-то на принудительные работы, а то и запираются в прежний каземат”¹².

25 грудня 1918 р. Рада робітничо-селянської оборони (РРСО) прийняла постанову “Про дезертирство”, де йшлося про створення Центральної тимчасової комісії по боротьбі з дезертирством. Основне завдання комісії полягало у виробленні заходів по боротьбі з дезертирством і в безпосередньому керівництві губернськими комісіями, які були створені 3 березня 1919 р. відповідно до декрету РРСО.

По всій прифронтовій смузі для затримання дезертирів були організовані загороджувальні загони з осіб, відданих радянській владі, а також спеціальних кавалерійських дивізіонів. Серед них найбільшими були дивізіон імені Троцького, який носив назву “Тамний дивізіон”, і загін “Чорна сотня”. “Работа Уездкомдезертир заключается главным образом в том, – говорилося у Тимчасовій інструкції по боротьбі з дезертирством, – чтобы в самом непродолжительном времени создать на всех узловых станциях железных дорог, расположенных в Полтавской губернии, контрольные пункты из

трех человек красноармейцев от караульной роты уездвоенкомов. На больших шоссеиных и столбовых дорогах, ведущих к фронтам, учредить заградительные отряды из десяти красноармейцев караульной роты уездвоенкома. На обязанности тех или других возложить тщательную проверку документов во всех лиц проходящих и проезжающих по дороге. Задержанных дезертиров и бездокументных лиц должны немедленно препровождать в Уездкомдезертир, которая по выяснению личности и установлению фактов дезертирства задержанных лиц, с протоколом дознания и всеми документами, силами и средствами Уездкома препровождает в Губкомиссию для предания суду Военно-Революционного Трибунала»¹³.

Підставою для прийняття таких суворих заходів до дезертирів та людей, які їх приховують, стали постанови РПСО від 25 грудня 1918 р. і декрет РПСО «Про заходи боротьби з дезертирством» від 3 березня 1919 року. Зверталася увага на те, що до затриманих дезертирів застосовуються різні види покарання, аж до розстрілу включно. Підкреслювалося, що посадові особи установ, закладів та організацій, винні у приховуванні дезертирів, піддаються ув'язненню на строк до п'яти років як з обов'язковими примусовими роботами, так і без них. На засіданні РПСО 28 травня військовому відомству і ВЧК було доручено розробити заходи суворої відповідальності сімей мобілізованих. Як зазначає В.В. Овечкін, це було викликано тим, що в березні 1919 р. спеціальні комісії Вищої військової інспекції (ВВІ) перевірили сім військових округів і прийшли до висновку, що через брак озброєння, обмундирування, продовольства, коней наряди по відправці поповнення у війська округами виконувалися лише на 50%, а на фронт прибувало лише 50% відправлених червоноармійців. Однією з причин цього було дезертирство з маршових рот, для особового складу яких, на думку комісій, були незадовільні умови життя в дорозі і слабка агітаційна робота в процесі здійснення маршу. Як зазначалося в одному з циркулярів Центральної комісії до всіх військових комісарів Полтавської губернії: «...2). Чтобы на станциях по пути следования призванных работали кипятильницы, производилась продажа продуктов по установленной расценке; 4). Чтобы Комиссариаты, отправляющие призванных в части, назначали начальниками части партийных энергичных заботливых товарищей, по возможности знакомых в прошлой службе с обязанностями начальника отряда; 5). Что касается агитации, то в этой работе должны принять участие все Советские учреждения. Эта работа находится вне компетентности военных представителей по инспектированию мобилизации»¹⁴.

Однак потік запитів з діючої армії щодо висилки нового поповнення збільшувався, що пояснювалося складною обстановкою на фронтах. ЦК РКП(б) рекомендував губкомам партії провести тиждень боротьби з дезертирством, використовуючи для цього всі форми усної, друкованої пропаганди і агітації, залучаючи до цієї роботи всі партійні і радянські організації, а також «в качестве агитаторов привлекать рабочих, крестьян, работниц, крестьянок, особенно жен красноармейцев». «Организируйте, – подчеркивалось в постановлении, – широкую агитацию так, чтобы вызвать массовую добровольную явку и сделать излишним широкое применение карательных мер». ЦК в своєму документі звертав увагу, що ухилення та дезертирство, за рідкісним винятком, були «результатом не злой воли, а неосознанностью, противосоветской агитацией и отсутствием политической работы партии, неудовлетворительностью довольствия и снабжения, и всей обстановки в казарме и в пути»¹⁵. Вже 25 червня 1919 р., як зазначає В. Овечкін, секретар Рязанського губкому РКП (б) І.І. Батраков повідомляв ЦК партії, що на боротьбу з дезертирством направлено 215 комуністів, проведено 1000 мітингів, випущено 165 тис. відозв і листівок. Такі відозви поширювалися, й на території України. Їх зміст був таким: «Так вперед же, Товарищ Красноармеец! С винтовкой в руках добивать помещиков и капиталистов, которые хотят опять вырвать из твоих рук власть и заставит тебя рабски покорно служить им, как служил ты раньше. Но в то время, когда борьба за освобождение еще продолжается, когда твой товарищ сознательно на фронте проливает кровь за власть рабочих и крестьян, которая ведет к освобождению всего человечества от рабства, ты иногда вместо того, чтобы помочь им, уставшим, утомившимся в борьбе за интересы трудящихся и твои, думаешь дезертировать. Это стыдно и позорно. Знай же, товарищ, что ты за это будешь наказан, но не царем и помещиком, а своими же товарищами, которые к дезертирам беспощадны. Знай же и то, товарищ, что если ты будешь дезертировать, то рабоче-крестьянская власть не остановится ни перед чем, она заберет у тебя или у твоих родственников имущество и отдаст семьям тех товарищей, которые честно проливают кровь свою за идею освобождения человечества от рабства и угнетения. Иди же, товарищ, в ряды этих честных бойцов»¹⁶.

До весни 1919 р. склалася система військової юстиції. 4 лютого 1919 р. Реввійськрада Російської Республіки затвердила положення про революційні військові трибунали (РВТ). До середини 1919 р. трибунали в основному розглядали справи про дезертирство. Широко практикувався такий засіб покарання, як направлення у штрафну роту з умовним смертним вирокком. Засуджували і до умовних

розстрілів, віддаючи виконання вироків. Фактично ці вирокі в дію не приводилися, оскільки більшість засуджених або спокутували свою провину, або гинули в боях. До бійців, які дезертирували через легкодушність, нерозуміння, бажання побачитися з рідними, іноді трибунали проявляли поблажливості.

Для боротьби з дезертирством застосовувалися найрізноманітніші прийоми. Так, у жовтні 1919 р. в 15-й армії створювалися летючі реввійськтрибунали. У їх завдання входило виявлення дезертирів, вилучення зброї у населення, розгляд справ на місці із застосуванням репресій до винних. Так, в Інструкції здійснення облав на території Полтавщини зазначалося: “Для производства облавы в театре, цирке или кинематографе взять достаточное количество людей, чтобы сразу оцепить и заградить все выходы, выпустить предварительно незаметно между проходами и рядами стульев агентов ЧК, дабы последние следили за передачей оружия женщинам. В это время, когда все выходы оцеплены, один из руководителей облавы, выйдя на сцену, предупреждает публику об этом и предлагает ей приготовить документы, не нарушая порядка и не толкаясь, выходит по очереди к выходу. У выхода поставить пропускные тройки, которые одновременно с проверкой документов должны делать и обыск оружия”¹⁷. Ці заходи справді незабаром привели до масової добровільної явки дезертирів. 8 листопада 1919 р. Реввійськрада Республіки дала вказівку створювати в частинах тимчасові польові трибунали для розгляду справ про самопоранення. Всі вирокі після оголошення, крім розстрілу, негайно вступали в законну силу. Вирок до розстрілу вступав у силу тільки через 48 годин після повідомлення про його зміст Реввійськради. У свою чергу, Реввійськрада мала право призупинити його виконання.

У тих місцевостях, де були відсутні революційні трибунали, судові функції виконували місцеві комісії по боротьбі з дезертирством. Але вони були обмежені в справі конфіскації майна, позбавлення земельних наділів і незастосування розстрілу. Однак навіть самі більшовики визнавали ганебною роботу цих комісій. Це підтверджує циркуляр, адресований усім комісіям по боротьбі з дезертирством, де зазначалося: “...конфискация зачастую производится отрядами по своему усмотрению. При определении размера имущественного взыскания не всегда принимается в расчет имущественное положение караемого. Наблюдаются недопустимые случаи использования конфискованного имущества на нужды комиссии или отрядов”¹⁸.

8 грудня 1919 р. Центральна комісія по боротьбі з дезертирством затвердила інструкцію, яка встановлювала наступний порядок вирішення комісіями кримінальних справ: для встановлення факту вчинення злочину на місце виїжджав один із членів комісії і складав протокол у присутності свідків; рішення комісії оформлялося постановою з урахуванням складу злочину, фактів провини і покарання. Рішення оформлялося як постанова адміністративного органу. Вирок не ухвалювався, оскільки ця комісія не мала судових функцій¹⁹.

За підрахунками В. Овечкіна, у першій половині 1920 р. на території України добровільно з'явилося 556 тис. дезертирів. Повальні обшуки, проведені в Україні протягом п'яти місяців того ж року, виявили ще 500 тис. дезертирів. Із загального числа затриманих 612 чол. були засуджені до розстрілу і 5934 – до позбавлення волі. У цілому за роки громадянської війни в Україні ухилення від явки до призову становило 75%, втечі після прийому на військову службу – 18-20%, втечі з військових частин – 5-7%. У той же час у протоколі завідуючих волосними окремими відділами Зіньківського повіту на Полтавщині зазначалося наступне: “Заслушав доклад о борьбе с бандитизмом и дезертирством и помощи семьям красноармейцев, съезд завволвоентделами Зеньковского уезда констатирует, что в связи с прекращением преследования дезертиров в административном порядке и переходом к судебным органам замечаются крайне мягкие приговоры, выносимые Нарсудом, несоответствующие тяжести содеянного ими преступления с одной стороны и затяжка дел попадающих на суд для разбора, при которых дела остаются неразобранными по несколько недель – с другой стороны. Наблюдаются случаи недостаточного внимания со стороны местных органов Соввласти в области обеспечения семей красноармейцев, что является поводом дезертирства из рядов Красной армии”²⁰. Тих, хто повернувся, направляли на колишні місця у свої підрозділи, а деяких засуджували до примусових робіт. У 1920 р. поля багатьох радгоспів були зорані і засіяні за допомогою примусової праці колишніх дезертирів.

Слабка військова організація більшовиків, відсутність належного досвіду будівництва збройних сил, брак часу, кадрів не могли не позначитися на загальному ході формування Червоної армії в Україні. Це, в свою чергу, спричинило безліч помилок, компенсувати які доводилося за рахунок застосування жорстких, “драконівських” заходів проти населення, яке не бажало воювати. Ініціатором таких заходів, не без підтримки Леніна, був Троцький. Саме він ввів смертну кару за дезертирство, панікерство, необґрунтований відступ. Виправданням служив його наступний вислів: “Нельзя стро-

ить армію без репресій. Нельзя вести маси людей на смерть, не имея в арсенале командования смертної казни»²¹.

¹ Овечкин В.В. Дезертирство из Красной Армии в годы Гражданской войны // Вопросы истории. – 2003. – № 3. // Режим доступу. – http://retrospicere.narod.ru/library-articles/article_996.htm

² Троцкий Л. Моя жизнь. Опыт. Автобиографии. Т. 2. – Берлин, 1930. – 352 с. // Режим доступу. – <http://www.magister.msk.ru/library/trotsky/trotl026.htm>

³ Ревегук В. Полтавщина в українській революції 1917-1920 рр. – Полтава, 1996. – 189 с.

⁴ Абрамович А. Разом із Троцьким. Хто керував Червоною армією? // Режим доступу. – <http://www.personal.in.ua/article.php?ida=94>

⁵ Овечкин В.В. Дезертирство из Красной Армии в годы Гражданской войны // Режим доступу. – http://retrospicere.narod.ru/library-articles/article_996.htm

⁶ Державний архів Полтавської області (далі ДАПО). Ф. – 1856, оп. 1, спр. 21, арк. 182.

⁷ ДАПО. – Ф. 163, оп. 1, спр. 1, арк. 8.

⁸ Шкляр В. Залишенець Чорний Ворон. – Х.: Клуб сімейного дозвілля. – 2010. – 381 с. – С. 30.

⁹ ДАПО. – Ф. 369, оп. 1, спр. 1, арк. 30.

¹⁰ Овечкин В.В. Дезертирство из Красной Армии в годы Гражданской войны ...

¹¹ Абрамович А. Разом із Троцьким. Хто керував Червоною армією? ...

¹² Овечкин В.В. Дезертирство из Красной Армии в годы Гражданской войны ...

¹³ ДАПО. – Ф. 369, оп. 1, спр. 1, арк. 3.

¹⁴ ДАПО. – Ф. 1856, оп. 1, спр. 21, арк. 3.

¹⁵ Овечкин В.В. Дезертирство из Красной Армии в годы Гражданской войны ...

¹⁶ ДАПО. – Ф. 1856, оп. 1, спр. 21, арк. 109.

¹⁷ Там само. – Арк. 182.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Ревегук В. Полтавщина в українській революції 1917-1920 рр. – Полтава, 1996. – С.91.

²⁰ ДАПО. – Ф. 185, оп. 1, спр. 29, арк. 14.

²¹ Троцкий Л. Моя жизнь. Опыт. Автобиографии. Т. 2. ...

УДК 323.12

© Микола Лазарович (Тернопіль)

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРИЧИНИ Й ПЕРЕДУМОВИ ЄВРЕЙСЬКИХ ПОГРОМІВ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ 1917–1921 рр.

Проаналізовано основні причини й передумови єврейських погромів в Україні 1917–1921 рр. З'ясовано, що головною з них була анархія, зумовлена агресією російських більшовиків. Значну увагу приділено з'ясуванню наслідків погромницького руху.

Ключові слова: погроми, антисемітизм, жертви, анархія, військо.

Лазарович М.

К вопросу о причинах и предпосылках еврейских погромов в Украине во время национально-освободительной борьбы 1917–1921 гг.

Проанализированы основные причины и предпосылки еврейских погромов в Украине 1917–1921 гг. Установлено, что главной из них была анархия, обусловленная агрессией российских большевиков. Значительное внимание уделено выяснению последствий погромного движения.

Ключевые слова: погромы, антисемитизм, жертвы, анархия, войско.

Lazarovych M.

Zur Frage über die Ursachen und Voraussetzungen der antijüdischen Pogrome in der Ukraine während des nationalen Befreiungskampfes 1917–1921

Die Ursachen und Bedingungen der jüdischen Pogrome in der Ukraine 1917–1921 analysiert sind. Es ist festgestellt, dass die wichtigsten dieser Anarchie war, aufgrund der Aggressivität der russischen Bolschewiki waren. Erhebliche Aufmerksamkeit wird, der Auswirkungen der Pogrome geschenkt.

Die Schlüsselwörter: die Pogrome, de Antisemitismus, die Opfer, die Anarchie, die Armee.

Фундаментальним правом кожної людини є невід'ємне право на життя. Його наявність зумовлена самим існуванням індивіда, тому воно – найприродніше. Однак у контексті розглядуваного в статті часопростору це право часто порушували, а цінність людського життя нівелювали. Таке становище стало можливим під час Першої світової війни та визвольних змагань 1917–1921 рр., які на території України характеризувалися особливим драматизмом та жорстокістю. Найбільше потерпали незахищені верстви населення, серед яких і значна частина національних меншин.

Найганебнішою сторінкою означеного хронотопу стали єврейські погроми, здійснювані представниками різних влад і політичних сил, які діяли в Україні. Важливим завданням даного контексту є